

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

در جستجوی قانون

(میرزا یوسف خان مستشارالدوله تبریزی)

غلامعلی پاشازاده

عضوهیئت علمی دانشگاه تبریز

انتشارات علم

سرشناسه	: پاشازاده ، غلامعی ،
عنوان و نام پدیدآور	: در جستجوی قانون (میرزا یوسف خان مستشارالدوله تبریزی) / غلامعلی پاشازاده
مشخصات نشر	: تهران: علم، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۶ ص.
شابک	: 978 - 964 - 224 - 523 - 9
وضعیت فهرست نویسی	: فیا.
موضوع	: مستشارالدوله، یوسف بن کاظم، - ۱۳۱۳ ق.
موضوع	: قانون گریبی
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ پ ۵ / م ۱۳۹۱ DSR
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۷۴۵۰۹۲
کتابشناسی ملی	: ۳۰۵۸۶۷۶

نشر

در جستجوی قانون

غلامعلی پاشازاده

عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز

چاپ اول: ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

صفحه آرا: لیلا حائری (۹۱۲۷۹۴۲۷۲۵)

لینوگرافی: صدف ۸۸۸۳۰۵۳۳

چاپ: گلرنگ یکتا

خیابان انقلاب - خیابان دوازدهم فروردین - خیابان شهدای ژاندارم

بن بست گرانفر پلاک ۴ تلفن: ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک ۹ - ۵۲۳ - ۲۲۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

فهرست

۴	مقدمه
۷	فصل اول: فیلمرو تزار
۳۵	فصل دوم: ولایت ازبکی
۹۳	فصل سوم: لاش رای قس گذاری
۱۰۳	فصل چهارم: بازگشت به ولایت امور خارجه
۱۱۵	فصل پنجم: تبعید به مابعد
۱۳۳	فصل ششم: اندیشه اصلاح سط و تربیت ما
۱۵۳	فصل هفتم: ماموریت بمبئی
۱۶۳	فصل هشتم: واپسین تلاش ها
۱۸۵	فصل نهم: یاران و همراهان
۲۰۸	نتیجه
۲۱۲	ضمایم
۲۱۳	کتاب نامه

مقدمه

میرزایوسفخان مستشارالدوله از اندیشمندان ایران قرن سیزدهم هجری/نوزدهم میلادی است. مدت سیزده سال در شهرهای مختلف روسیه به عنوان مامور وزارت امور خارجه خدمت کرد و سپس به فرانسه رفت و سه سال در آنجا ماند. بعد از بازگشت به ایران مدتی را در خدمت وزارت عدلیه سپری نمود تا این که مجدد به وزارت امور خارجه بازگشت. در شهرهای تبریز و مشهد در مصدر کارهای مهم دولتی قرار گرفت. مدتی به بمبئی ماموریت یافت. بارها به خاطر اقدامات و اندیشه هایش مورد آزار و اذیت قرار گرفت و سال ها زندان و تبعید را تحمل کرد؛ اما هیچ وقت از ابراز علاقه نسبت به سائنس و نوشتن و وطن خودداری نکرد. از عقب ماندگی مملکت و نابسامانی امور آن شکوه نمود و راهکارهایی را برای ترقی و پیشرفت ارائه داد. در حال حاضر، او را، بیشتر با رساله تک کلامه و تاکیدش بر قانون می شناسند، اما اتفاق نظری در مورد مقام و جایگاه فکری او وجود ندارد. برخی او را مقلد میرزا ملکم خان ناظم الدوله معرفی می کنند و یا او را زمره آشتی دهندگان مبانی تمدن غربی با اصول دین اسلام قرار می دهند. در تحقیقات موجود یا جزء متفکرانی قلمداد می شود که سعی می کرد مبانی مفاهیم تمدن غرب را با رنگ و لعاب مذهبی در جامعه ایران قاجاری رواج دهد یا در زمره اندیشمندانی قرار می گیرد که قصد داشت با تفسیر نوین از شریعت برخی از مغایرت های شریعت با مبنای فلسفه حقوق را رفع نماید، هر چه هست نه تحقیق مستقلی در موردش وجود دارد و نه ارزیابی درستی از جایگاه او در میان اندیشمندان قرن نوزدهم به عمل آمده است.

تبیین جایگاه مستشارالدوله در میان اندیشمندان عصر خود، نگاه او به شریعت و مبانی نظری حکومت، تفسیر های او از مبانی تمدن غرب و حکومت غربی و مناسبات آن با اصول دین اسلام، الزامات ترقی وطن و نحوه اجرای آن الزامات در جامعه قاجاری، تاثیر و تاثرش نسبت به اندیشمندان آن زمان همه از مسایلی است که می تواند تصویر درستی از زندگی این اندیشمند و جایگاه او در میان اندیشمندان ایران قرن نوزدهم، ارایه نماید و یاری رسان درکی روشن از افق فکری جامعه این اجرای شود. در این پژوهش سعی کردم مسایل اساسی زندگی و اندیشه او واکاوی کنم. برای این امر، آثار خودش را مینا قرار دادم. رساله یک کلمه و سایر رسالتات مقالات او را که در روزنامه های آن زمان چاپ شده بود، به دست آوردم و در محلی آنها دقیق شدم. سعی کردم نکات مبهم را با استفاده از اسناد مراکز اسنادی مانند کتابخانه مجلس و سازمان اسناد ملی تکمیل کنم. از اسناد چاپ شده نیز غفلت نکردم ولی تلاش هایم برای به دست آوردن اسناد خانوادگی او بی نتیجه ماند و به ناچار اغلب آنها را از آثار فریدون آدمیت مورد استفاده قرار دادم. هرچند این منابع، ناگفته های زیادی از زندگی مستشارالدوله را در برداشتند، اما، بسیاری از نکات در اندیشه مستشارالدوله، زمانی برایم روشن شد که در اندیشه شخصیت های اندیشمند و اصلاح گر عثمانی آن روزها دقیق تر شدم. عثمانی قرن نوزدهم، در واقع، گرفتار همان مسایل ایران بود و نقاط مشترک زیادی میان فرهنگ دو جامعه وجود داشت. به همین خاطر، اندیشمندان ایران با علاقه تحولات جامعه عثمانی را پی گیری می کردند. علاوه بر این، میرزایوشان و برخی از اندیشمندان عثمانی قرن نوزدهم دوست بود و در مورد مسایل مختلف آنها همفکری داشت. بنابراین، قسمت هایی از اندیشه مستشارالدوله را با بهره ایستادن عثمانی و آثار اندیشمندان آن مملکت مورد تجزیه تحلیل قرار دادم و در تمام موارد از منابع اصیل و دست اول استفاده کردم.

متن پژوهش را بر اساس سال شمار زندگی میرزایوسف خان سامان دادم. ولی زمانی که از اندیشه خاصی سخن به میان آوردم آن را با توجه به تحولات اندیشه او در تمام زندگی بررسی کردم. بنابراین، مسایلی مانند اندیشه سیاسی یا اندیشه اصلاح خط، در یک جا و به صورت کلی بررسی شده اند، بدون این که به سال شمار زندگی او خدشهای وارد آید.

بر خود لازم می‌دانم از استادان و دوستانم که به انحاء مختلف کمک کردند تشکر و قدردانی نمایم. در واقع، فکر تحقیق در مورد مستشارالدوله، در زمان دانشجویی و در پی مصاحبت با دکتر داریوش رحمانیان در سال ۱۳۸۹ به ذهنم خطور کرد. دکتر محمد علی اکبری از طرح این شخصیت به عنوان موضوع استقبال نمودند و کار انجام آن از گونه راهنمایی و کمک دریغ نکردند. با بزرگواری متن تحقیق را چند بار مطالعه کردند و تغییرات زیادی را برای بهتر شدن کار پیشنهاد دادند. همچنین، دکتر عباس قدیمی متن پژوهش را مطالعه و نکات ارزشمندی را یادآور شدند. از همه این عزیزان سپاسگزارم.